

„Złoty wiek” Żydów w Polsce: legenda a rzeczywistość – analiza Jacka Wijaczki*

Znane stwierdzenie mówiące, że Polska była „rajem dla Żydów”, pojawiło się w wersji łacińskiej w rękopiśmiennych anonimowych zbiorach satyr przed 1606 r. [...] Jak zaś wyglądała rzeczywistość dnia codziennego? Czy starozakonni rzeczywiście mogli się czuć w XVI i pierwszej połowie XVII w. w Rzeczypospolitej jak w raju? Z całą pewnością można stwierdzić, że ich sytuacja była o wiele lepsza niż gdzie indziej w Europie. W czasach wczesnonowożytnych kolejni władcy polscy na ogół popierali działalność gospodarczą Żydów i wystawiali korzystne dla nich przywileje, widząc w nich czynnik miastotwórczy, ożywiający gospodarkę kraju, a na dodatek przynoszący znaczne dochody skarbowi królewskiemu. [...] Zygmunt I Stary [...] wydał wiele korzystnych przywilejów dla swych żydowskich poddanych. [...] Dzięki królewskiemu poparciu starozakonni nie nosili w Polsce „znaku hańby”, choć żądała tego konstytucja sejmu piotrkowskiego z 1538 r. Nikt tego jednak nie egzekwował. [...] Stefan Batory zniósł wszystkie dotychczasowe przywileje uzyskane przez poszczególne miasta, które zabraniały Żydom handlować u siebie, a wprowadził zasadę, że starozakonni mogą prowadzić swobodny handel we wszystkich miastach Rzeczypospolitej. [...] Władysław IV zwolnił starozakonnych od wszelkich opłat myta i mostowego w granicach Rzeczypospolitej.

Stosunek szlachty polskiej do Żydów determinowany był przede wszystkim kwestiami gospodarczymi. Występowała ona przeciw dzierżawieniu przez starozakonnych cel i innych dochodów publicznych [...], chętnie natomiast popierała handel żydowski, tym bardziej że Żydzi ograniczali się do mniejszego zysku niż kupcy chrześcijańscy. Zainteresowana nabywaniem towarów po niższych cenach szlachta w XVI w. i w pierwszej połowie XVII w. na sejmach i sejmikach nie tylko stawiała w obronie Żydów atakowanych przez kupców chrześcijańskich, lecz także występowała z postulatami rozszerzenia ich uprawnień handlowych. [...]

Kościół katolicki bez wątpienia zauważył wzmożony napływ ludności żydowskiej do Polski w XVI w. Już w pierwszej połowie tego stulecia hierarchia duchowna niepokoiła się dobrymi sąsiedzkimi kontaktami między chrześcijanami a Żydami. Na synodzie w Piotrkowie w 1539 r. biskup Piotr Gamrat ostrzegał przed możliwością rozszerzania się wpływów judaizmu wśród wiernych Kościoła rzymskokatolickiego. [...] Istotną rolę w kształtowaniu ówczesnej religijności, a także wrogości do Żydów w Polsce odegrali jezuici. W drugiej połowie XVI w. w tych miastach polskich, w których ulokowane zostały kolegia jezuickie, zaczęło dochodzić do licznych ekscesów antyżydowskich. Zawsze brali w nich udział uczniowie tychże kolegiów. W drugiej połowie XVI w. w Poznaniu doszło do tumultów antyżydowskich, organizowanych najczęściej właśnie przez studentów kolegium jezuickiego. Na przykład w niedzielę po Bożym Ciele w 1577 r. splądrowano bóżnicę, sklepy i domy żydowskie oraz zabito kilku Żydów. [...]

Można stwierdzić, że w XVI w. Rzeczypospolita rzeczywiście była „rajem dla Żydów”, ale w pierwszej połowie XVII w. powoli zamieniała się w czyściec. Potwierdzenie można znaleźć

np. u jezuitę Walentego Pęskiego [...]. Stwierdził on mianowicie: „A ja zaś nie rajem, ale Egiptem Polskę względem Żydów [...], którzy po inszych państwach są rozproszeni, przyrównam” [...].

J. Wijaczka, *Das „Goldene Zeitalter” der Juden in Polen. Legende und Wirklichkeit*, „Biuletyn Polskiej Misji Historycznej” 2014, nr 9, s. 33–49 (tłum. autora).

* Jacek Wijaczka – polski historyk i wykładowca akademicki na uniwersytecie w Toruniu; bada m.in. dzieje Prus Książęcych i Królewskich, procesy o czary w Europie wczesnonowożytnej oraz historię Żydów w Polsce tego okresu

Praca z materiałem

1. Wyjaśnij pojęcia: starozakonni, znak hańby, myto, synod, tumult. Skorzystaj z wiedzy pozaźródłowej.
2. Wyjaśnij twierdzenie, że Polska w XVI w. była „rajem”, a już w pierwszej połowie XVII w. „czyśćcem” dla Żydów.
3. Odpowiedz, jaką rolę w stosunkach z Żydami na przełomie XVI i XVII w. na ziemiach polskich odegrali jezuici.
4. Podaj przykłady świadczące o tym, że starozakonni mieli dobre warunki do rozwijania działalności gospodarczej w Rzeczypospolitej w XVI–XVII w.
5. Wyjaśnij, dlaczego władcy Rzeczypospolitej udzielali poparcia Żydom.
6. Wyjaśnij stosunek polskiej szlachty do ludności żydowskiej.
7. Opisz stosunek Kościoła katolickiego do ludności żydowskiej na ziemiach polskich w XVI i XVII w.
8. Wyjaśnij słowa jezuitę Walentego Pęskiego: *A ja zaś nie rajem, ale Egiptem Polskę względem Żydów [...], którzy po inszych państwach są rozproszeni, przyrównam*.
9. Przedstaw pozytywny wpływ ludności żydowskiej na rozwój gospodarki Rzeczypospolitej w XVI w.